

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СОКОЛ МАР'ЯНА ОЛЕГІВНА

УДК 82.02

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПАРАТЕКСТУ
(На матеріалі повісті І. Франка «Захар Беркут»)

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ПАПУША Ігор Володимирович,
 Тернопільський національний педагогічний університет імені
 Володимира Гнатюка,
 доцент кафедри теорії літератури та порівняльного
 літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ГНАТЮК Михайло Іванович,
 Львівський національний університет імені Івана Франка,
 кафедра теорії літератури і порівняльного літературознавства,
 професор;

кандидат філологічних наук
БАБІЙ Людмила Богданівна,
 Тернопільський національний педагогічний університет імені
 Володимира Гнатюка,
 кафедри іноземних мов, асистент.

Захист відбудеться 9 червня 2011 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий 7 травня 2011 року.

В.о. ученого секретаря
 спеціалізованої вченої ради

В.Л.Гижий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасному теоретико-літературному дискурсі питання паратекстуальності у літературознавчому просторі набуває нової актуальності, оскільки в останні роки однією з особливостей розвитку теорії літератури та компаративістики є підвищення інтересу до проблематики текстової периферії, тобто паратексту. Тенденція до комунікативно-прагматичного аналізу тексту представлена у дослідженні структурно-змістових чинників дотекстового та затекстового простору, які надають текстові зовнішньої оформленості. Спираючись на досвід цілісного філологічного аналізу літературних творів, що базується на єдності літературознавчого та компаративного підходів (М. М. Бахтін, Ю. М. Лотман, І. Р. Гальперін, В. В. Виноградов, Л. Г. Вікулова, Н. С. Олизько, Л. Г. Бабенко), ми у своєму дослідженні всебічно аналізуємо функціональні особливості заголовка, епіграфа, передмови, вступної статті, післямови, приміток як прагматичних аспектів паратексту у різномовних виданнях повісті І. Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці». Робота присвячена розгляду проблеми паратексту в контексті української прози XIX ст. Для ілюстрації прагматичних аспектів паратексту ми звернулися до різномовних видань Франкової повісті. Вибір паратексту зумовлений, по-перше, тим, що постать Івана Яковича Франка та його творчість є однією з найбільш знакових в історії української національної літератури, культури, мистецтва загалом; по-друге, що у цьому творі, на нашу думку, особливо актуалізуються паратекстуальні зв'язки на рівні навколотекстової структури повісті.

Дослідження у царині периферії тексту як багатогранного явища відрізняються різноаспектними підходами, про що свідчить велика кількість термінів, якими називають навколотекстове оточення: натекст, гіпертекст, вторинний текст, епітекст, перітекст, паратекст. У літературознавстві найбільш прийнятним є термін «паратекст», що позначає нероздільність дискурсивних елементів, які супроводжують твір (Ж. Женетт, Ж. Дерріда, Ф. Лан, М. Мігель). Як відомо, трактування цього поняття ґрунтується на дефініції французького літературознавця Ж. Женетта, згідно з якою паратекст – це особлива зона між текстовою і позатекстовою реальністю, котра немов спеціально призначена для безпосереднього впливу на читача.

Згідно теорії дослідника, текст твору майже ніколи не подається аудиторії без супроводу певної кількості вербальних чи інших елементів, як-от: ім'я автора, заголовки, передмова, коментарі та інше. Літературознавець зазначає: «...хоча й ми не завжди впевнені у тому, чи ці елементи мають прямий стосунок до тексту, проте вони у кожному випадку обрамлюють і, безумовно, доповнюють його. Вони не лише подають реальний текст, а й гарантують подальшу рецепцію і споживання реципієнтом. Паратексти – це додаткові тексти, які доповнюють книгу з метою запропонувати її читачам».

Прагматика цього явища полягає не тільки у тому, щоб визначити межу між реальним і вигаданим світом, але й у тому, щоб стати своєрідним «передбаченням», яке дозволить читачеві або увійти у світ книги, або відхилити її. Функціональний аспект паратексту, на нашу думку, є одним із найголовніших пунктів у розумінні такого поняття, як «паратекстуальність».

У сучасному літературознавстві зацікавлення цією проблемою розпочинається у 30-ті роки ХХ ст. (С. Д. Кржижановський, Н. А. Рубакін, А. А. Реформатський). У науковій літературі з романістики інтерес до меж опублікованого тексту активізується на початку 70-х років ХХ ст. (Дж. Дерріда, Ж. Дюбоа, Ф. Лежен). Варто зауважити, що більш детально проблему периферії тексту розробили французькі вчені Ж. Женетт та Ф. Лан. Поняття паратексту стає популярним у подальшій літературознавчій теорії та практиці, де окремо аналізуються його впливові можливості, зокрема, у працях Х. Портера Аббота. Експліцитно постає кореляція периферії літературного тексту, яка визначається уже відомим терміном «паратекст» (Ж. Женетт, Дж. Дерріда, Ф. Лан, Л. Г. Вікулова), що перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників. Прагматичне призначення нових периферійних текстових чинників полягає у їхній функціональній спрямованості з метою забезпечення контакту – автор – видавець – адресат. Це літературне явище слугує засобом втілення комунікативно-прагматичної специфіки художнього твору.

В останні десятиліття науковці звертають увагу на вивчення окремих компонентів навалотекстового оточення як на матеріалі науково-гуманітарної (А. В. Белих, М. В. Алексєєва, В. В. Селютіна), так і художньої літератури (Л. Г. Вікулова, О. В. Дубініна, Н. С. Олизько, М. М. Челецька).

У сучасному українському літературознавстві поняття паратексту залишається малодослідженим. Основною причиною цього, на нашу думку, є те, що до сьогодні досліджувалися лише окремі елементи паратексту, а паратекстуальність як цілісний феномен будь-якого твору не була предметом спеціального дослідження у межах теорії літератури. Відкритим залишається питання і щодо ролі авторського та видавничого паратексту в розширенні текстового горизонту. У цьому й полягає актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота є складовою частиною теми «Наративні та антропологічні виміри літератури» (№ державної реєстрації 0111U001326), яка розробляється кафедрою теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Метою роботи є дослідження прагматичних аспектів паратексту, структурних видозмін і функціонального навантаження цих елементів. Меті підпорядковано такі **завдання**:

–окреслити місце паратексту як теоретичної проблеми в сучасному літературно-критичному дискурсі;

- розглянути й проаналізувати джерела, пов'язані з вивченням паратекстуальності як значущої категорії художнього тексту; розробити термінологічний апарат дослідження;
- узагальнити проблему прагматики паратексту;
- схарактеризувати різновиди паратекстуальних аспектів і дослідити їхні функції;
- окреслити основні елементи паратексту та простежити особливості їх інтерпретації;
- дослідити прагматику паратекстуальних складових у різномовних виданнях повісті

І. Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці».

Теоретико-методологічну основу дисертації складають праці Ж. Женетта, Ф. Лана, М. М. Бахтіна, Ю. М. Лотмана, І. Р. Гальперіна, В. В. Виноградова, І. В. Арнольд, Л. Г. Вікулової, Н. С. Олизько, Р. Т. Гром'яка, В. А. Кухаренко. У ході дослідження використані також праці С. Д. Кржижановського, Н. Г. Гнатюка, Н. А. Кожині, О. В. Дубініної, О. Б. Рогози, А. М. Тенекової, М. М. Челецької та ін.

Для вирішення поставлених завдань застосовуємо низку **методів**. Зокрема, цілісного і мотивного аналізу художнього тексту, а також порівняльний метод, за допомогою якого зіставляємо різні аспекти паратексту в межах одного твору в різних виданнях одного автора; елементи кількісного аналізу тексту, які використовуємо для виявлення відносної частотності вживання паратекстуальних елементів у тексті; інтерпретативний метод з метою тлумачення смислових феноменів у розглянутих текстах.

Об'єктом дослідження є явище паратекстуальності, проаналізоване на матеріалі різномовних видань повісті Івана Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці».

Предмет дослідження: прагматичні аспекти паратексту.

Матеріалом дисертації є текст повісті І. Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці» з усіма його паратекстуальними аспектами в усіх відомих виданнях.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що в ній уперше в українському літературознавстві проведено системний аналіз аспектів паратексту як теоретичної проблеми, досліджено прагматику паратексту у різномовних виданнях повісті «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці» І. Франка.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що у ній запропоновано системні і цілісну концепцію паратексту.

Практичне значення. Пропоноване дисертаційне дослідження може бути використано для ґрунтовного вивчення феномена паратексту, причому не лише в сфері літератури, а й у зв'язку з іншими видами мистецтва. Матеріали та результати дослідження можна залучити для розроблення спеціальних курсів і окремих тем загальних курсів із теорії та історії літератури,

компаративістики, присвячених проблемам паратекстуальності, зокрема прагматичним аспектам паратексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи оприлюднено й обговорено на Міжнародних наукових конференціях «Мультикультурні аспекти сучасного літературознавчого дискурсу» (Чернівці, 2008); «Інтертекстуальність в системі художньо-філософського мислення: теоретичний та історико-літературний виміри» (Луцьк, 2009); «Мультикультуралізм у перспективі літературознавчої антропології» (Чернівці, 2009); Всеукраїнській науковій конференції «Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології» (Тернопіль, 2008), а також на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 2007 – 2010);.

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладено в семи статтях, які надруковані у фахових збірниках наукових праць, затверджених ВАК України

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу; двох розділів, кожен із яких складається з підрозділів; висновків, списку використаних джерел (усього 239 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 198 сторінок, із них – 163 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність і наукову новизну, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслено теоретичне і практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію наукових положень дисертації.

Перший розділ **дисертації** – «Паратекст як теоретична проблема» – **присвячений дослідженню сутності явища паратексту та послідовному осмисленню таких його різновидів як заголовок, епіграф, передмова, післямова, анотація, коментарі, примітки та інші вторинні елементи.**

У **підрозділі 1.1.** – «*Поняття паратексту*» – запропоновано ряд підходів до розуміння природи паратексту, його специфіки, функцій та різновидів.

У літературознавчий обіг спеціальний термін – «паратекст» для позначення позатекстових елементів, які, займаючи порогове, граничне місце, значною мірою впливають на складну природу відношень між книгою, автором і читачем вводить Ж.Женетт.

Згідно його теорії, текст твору ніколи не подається аудиторії без супроводу відповідної кількості вербальних чи інших елементів, насамперед таких як: ім'я автора, заголовок, передмова, коментарі та ін. Тому паратекст – це особлива зона між текстовою і позатекстовою реальністю, яка немов спеціально призначена для безпосереднього впливу на читача.

Можна вважати, що поява паратексту зумовлена діалогічною природою тексту, оцінним та критичним осмисленням основного тексту твору. Діалогічний характер паратекстуальних

складників полягає у тому, що паратекст у явній чи імпліцитній формі впливає на читача, водночас формуючи та змінюючи оцінку тексту до або ж після його активного прочитання.

Саме паратекст є тією контактною зоною, де вперше перетинаються свідомість читача (з усім комплексом його емоційного, культурного та соціального досвіду) із свідомістю автора, який створив текст. Детальний аналіз паратексту як зони контакту автора та читача дає змогу наголосити на визначальній ролі, яку він відіграє у процесі творення змісту та впливу на реципієнта. Дослідження функцій паратексту в загальній структурі твору може виявитися плідним для з'ясування прихованих художніх потенцій тексту, а також для аналітичного прочитання з позицій герменевтики і рецептивної естетики.

У підрозділі 1.2. – *«Паратекстуальні аспекти заголовка»* – зосереджено увагу на функціональній природі заголовка. Ще не маючи опори на текст, заголовок у передтексті здатен апелювати лише до попереднього досвіду читача. Для виконання прогностичної ролі заголовка потрібні зв'язки практично з усіма галузями читацького тезауруса.

Заголовок як один з основних елементів паратексту покликаний експліцитно передати мету повідомлення, встановити контакт із читачем, привернути його увагу, викликати зацікавленість до опублікованого тексту. В усіх випадках, коли існують заголовок і текст, заголовок є частиною тексту. Адже насправді він є елементом тексту, проте більш незалежним, ніж інші. Хоча заголовок і виносять в окремий рядок, графічно виділяють, тобто усіляко підкреслюють його самостійність, «незалежність», але при всій своїй зовнішній самостійності та незалежності, заголовок і текст виявляються елементами однієї структури, яким властиві паратекстуальні зв'язки.

Потенційно кожен заголовок повинен містити в собі певний зародок того тексту, який репрезентує. Заголовок і текст симетрично накладаються один на одного, а їхньою точкою перетину є спільна здатність давати назву тій інформації, яка наповнює їхні структури.

Заголовок як важливий елемент паратексту в прагматичному аспекті виконує дві основні функції: 1) впливу на читача (адресата), оскільки він встановлює контакт із читачем і впливає на його емоційне сприйняття та 2) вираження авторської позиції, чи авторської модальності: для адекватної інтерпретації художнього тексту потрібно враховувати позицію автора, чи авторську модальність, яка різною мірою виражена у творі. Заголовок художнього твору може розглядатись як відображення саме авторської інтерпретації тексту, тому що назва виражає бачення автором певних ситуацій, подій тощо, а також реалізує його задум як цілісний.

У підрозділі 1.3. – *«Епіграф як паратекст»* – проаналізовані теоретичні аспекти епіграфа як паратекстуального елемента.

Паратекстуальний зв'язок епіграфа з текстом може реалізовуватися через паратекстуальні характеристики епіграфа. Мова йде про конкретизатори епіграфа, а точніше – про посилання на його джерело й автора. Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що, вказуючи паратекстуальні

конкретизатори епіграфа (повністю або частково), можна відтворити паратекстуальний зв'язок епіграфа з текстом. Водночас можна виділити три важливі для нашого дослідження параметри епіграфа як елемента паратексту, які передусім необхідно враховувати при аналізі паратекстуальних зв'язків епіграфа з текстом. По-перше, це втілення концепції автора, занурення у його світосприйняття, у його систему цінностей, що є основним критерієм адекватності читання. По-друге, встановлення ролі епіграфа як цитати, введеної у контекст твору, якій властиві паратекстуальні функції. По-третє, специфіка епіграфа як елемента паратексту, який може вводити тему тексту, відображати заголовок та нести інформацію для свого адресата – читача. Враховуючи різні аспекти вивчення епіграфа у розглянутих вище концепціях у межах паратексту, можна стверджувати, що епіграф – частина тексту, йому властиві різні характеристики, на основі яких може здійснюватися паратекстуальний зв'язок епіграфа з текстом. Адже від того, який саме параметр (чи параметри) епіграфа бере участь в організації паратекстуального зв'язку епіграфа з текстом, будуть залежати форми реалізації паратекстуального зв'язку.

Підрозділі 1. 4. *«Паратекстуальні виміри передмови та післямови»*. Передмови і післямови можна зарахувати до паратекстуальних складників, які виявляють свій паратекстуальний зв'язок із текстом, хоча усі вони є окремими текстами, прочитаними стосовно іншого тексту, з яким вони є суміжними й залежними.

В еволюції передмов, у їх перегуках, відторгненнях, інших взаємних утисках проглядаються не тільки локальні, але й глобальні закономірності розвитку літератури, що також пов'язані з проблемою взаємодії європейської та вітчизняної літератур. Вибір автором передмови як типу художнього слова визначає його естетичну орієнтацію, а отже, і способи її стосунків з усіма суб'єктами художнього світу. Принципово сталий стан передмови, «обов'язкова необов'язковість», цілковита залежність від волі автора, ставлять її на рівні з іншими літературними явищами – істинними феноменами художньої свідомості.

Передмова виступає прямим зверненням автора до потенційних читачів. У ній автор локалізується перед основним текстом твору, звертаючись до читача уже за межами наративної структури. Автор такого паратекстуального елемента апелює до когорти читачів, а не до індивідуального реципієнта. Іноді пряма адресація використовується не для всіх адресатів тексту, а лише до читачів саме цього видання твору.

Переднє слово, крім своєї основної паратекстуальної функції – передачі основного змісту, суті, того, що відбувається у творі, переказу сюжету з точки зору автора, морального резюме, звернення до присутніх, хвали та посвяти впливовим, відомим людям, надає свій простір естетичній проблематиці, що є досить актуальною у літературних передмовах усіх епох.

Післяслово – функціональний елемент паратексту, який є доповненням до завершеного літературного твору. Йому властивий характер роздумів, особистих визнань та думок автора, які він висловлює щодо свого твору.

На відміну від передмови основна роль післямови полягає в тому, що вона локалізується в кінці книги і адресована читачеві, який уже не потенційний, а актуальний. Ось чому завдяки післяслову читання стає логічнішим, змістовнішим та ґрунтовнішим. Щодо значення автора, то з прагматичної точки зору, післямова є менш ефективною, оскільки вона уже не виконує властиві передмові функції: утримувати інтерес читача і супроводжувати його, пояснюючи чому і як потрібно читати твір. Звідси випливає таке: якщо не виконується перша функція, то читач, можливо, ніколи й не досягне ймовірного післяслова, коли ж – друга, то, мабуть, автору буде запізно виправити поверхневе (недбале) читання, яке уже завершене. Саме завдяки своєму післятекстовому розташуванню післямова виконує «корективну» функцію, отже, стає зрозумілим, чому більшість авторів вважає, що її складність і незграбність полягає у цій фінальній корекції.

У підрозділі 1.5. – *«Анотація в аспекті паратекстуальності»* – здійснено аналіз теоретичних підходів до розуміння анотації як паратексту.

Мета цього паратекстуального елемента полягає в інформуванні користувачів стосовно основного предметно-тематичного змісту документа, питань розгляду теми, матеріалу, на базі якого проведено дослідження, його географічних та хронологічних рамок. Анотація сприяє орієнтації користувачів інформації у документальних потоках, у системі документальних комунікацій у цілому, вона допомагає відібрати потрібну літературу, заздалегідь націлити читача на особливості змісту й форми документа, зазначає його позитивні риси та своєрідність.

Анотації виконують дві основні функції: сигнальну (подається важлива інформація про документ, що дає можливість встановити основний його зміст і призначення, а також зорієнтувати, чи варто звертатися до повного тексту праці) та пошукову (анотація використовується в інформаційно-пошукових, зокрема автоматизованих системах для пошуку конкретних документів).

Залежно від використаного засобу характеристики документа анотації поділяють на загальні та аналітичні (спеціалізовані). За критерієм глибини згортання інформації виділяють розширені та реферативні анотації. У практиці анотування використовують різні типи анотацій, в яких поєднуються функціональні ознаки та засоби характеристики твору. Завдяки цьому і довідкова, і рекомендаційна анотація буває також загальною, аналітичною або груповою.

Анотація може бути подана двома мовами: мовою тексту та однією з іноземних. У кінці анотації називаються категорії читачів, для яких рекомендовано анотовану книгу. Об'єктами анотування можуть бути будь-які документи. Вибір виду анотації залежить передусім від

призначення та типу документа, галузі знань, особливостей жанру, доступності, обсягу та інших факторів.

Підрозділі 1. 6. *«Коментарі та примітки як елементи паратексту».*

Процес адаптації читачем художнього тексту передбачає наявність різноманітних елементів паратексту, тобто додаткових пояснень у структурі літературного твору. Саме з цією метою створюються і вводяться у склад твору допоміжні паратекстуальні тексти – такі складові супровідного апарату видання, як: післямова, вступна стаття, примітки, коментарі. Коментування покликано усувати «темні» місця в інтерпретації твору, вирішувати будь-які протиріччя

Коментар і примітка – це структурні частини художнього тексту, які утворюють цілісну, гармонійну єдність із ним. У видавничій практиці для опису такого допоміжного паратекстуального тексту терміни «примітка» і «коментар» використовуються як рівноправні. Останній вживається сьогодні у досить широкому значенні: ним позначають і політичний коментар, і будь-які прилеглі елементи до тексту, замітки на берегах книги, навіть метатекстовий компонент тексту.

Передусім, коментар – це експлікативна паратекстуальна асиметрія в перекладі, а її предмет – це декомпресовані пояснювальні одиниці у процесі перекладацьких трансформацій, що функціонують як окремі компоненти паратексту. Пошук лексичних, синтаксичних та інших відповідників (особливо, якщо мова йде про так звані дистантні мови), вирішення проблеми перекладацьких трансформацій в цілому і коментування висхідного тексту зокрема знайшли своє вираження у працях багатьох як українських, так і зарубіжних науковців.

Наявність додаткових коментарів і приміток – це те, без чого не «існує» майже жоден художній твір, оскільки ці додаткові паратекстуальні елементи літературного тексту сприяють створенню комунікативно-паратекстової ситуації, яка дає змогу адекватно до авторського задуму інтерпретувати твір. Основними функціями розглянутих компонентів паратексту є: надання необхідної інформації, цілеспрямований вплив на сприйняття твору, формування інтерпретації, адекватної задуму автора. Коментарі та примітки виступають особливим типом допоміжного тексту, від якого залежить ступінь розуміння авторської ідеї й інформативності твору, що зумовлює адекватність сприйняття читачем змістово-актуальної інформації, яка міститься у ньому.

Підрозділі 1. 7. *«Вторинні елементи паратексту».* Паратекст поділяється на епітекст і перітекст залежно від їхнього просторового розташування стосовно книги, тобто епітекст – це дані, що видаються десь в іншому місці (наприклад, дорожня карта Джеймса Джойса для «Улісу»), і перітекст – матеріальна частина такої ж субстанції, як текст (наприклад, обкладинка, ім'я автора).

Ж. Женетт виокремлює такі категорії епітексту: видавничий (афіші, реклами, прес-релізи), напівофіційний алографічний (окремі тексти іншої особи про книгу, уповноважені згодою автора), суспільний авторський (рецензії, інтерв'ю, критичні статті автора, бесіди, автокоментарі, колоквиуми) і приватний авторський (кореспонденція, щоденники, рукописи). Суспільний епітекст може бути автономним або ж опосередкованим бесідою, інтерв'ю, обговоренням чи колоквиумом.

Критерій відмінності епітексту від перітексту – це є відмінність епітексту від решти паратексту. Так, епітекст – будь-який паратекстуальний елемент, який нематеріально додається до тексту у тому самому розділі, проте віртуально обмежується у фізичному та соціальному просторі. Натомість, перітекст – це загалом нова, але досить важлива реальність, з якою ми стикаємося майже так само часто, як із «зв'язним» текстом. По суті, перітекст – назва надтексту, схема його змісту, його візитна картка, перелік текстів для слова чи вислову.

Два компоненти (епітекст і перітекст) визначають додаткові відомості, що конкретизують сам твір. Перітекст є частиною книги, який містить присвяти, титульну сторінку тощо. Натомість епітекст втілюється в публікації і процесах переглядів та складається із кореспонденції між автором і видавцем, маркетингових матеріалів і рецензій.

Другий розділ дисертації – «Прагматика паратексту» – присвячено дослідженню прагматичних аспектів паратексту на матеріалі повісті І. Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці».

У підрозділі 2.1. – «*Контекст Франка*» – здійснена спроба побачити паратекстуальні елементи Франкової повісті в контексті прозової спадщини письменника. Адже адекватно говорити про прагматику паратекстів «Захара Беркута» можна лише зорієнтувавшись у тому, наскільки паратекстуальні елементи взагалі були властиві для прози Франка.

Для цього у дисертації аналізується увесь паратекстуальний контекст повістей автора. Передусім такі додаткові відомості допоможуть читачеві краще осягнути, зрозуміти творчу манеру письменника, яка характерна для творів цього жанру. Розглянувши усі тексти, ми звернули увагу на те, що Франковий паратекстуальний контекст не вирізняється різноманітністю. Найрегулярнішим з усіх конститuentів паратексту є заголовок (найчастіше називає головного героя), який властивий усім повістям. Найуживанішим паратекстуальним елементом є авторіальні примітки, які характерні для половини проаналізованих нами текстів.

Розглянувши контекст повістей Франка, ми зауважили, що вибрана для аналізу повість «Захар Беркут» з точки зору паратекстуальності є найцікавішою та найбагатшою для читача, оскільки містить усі авторіальні конститuentи паратексту: заголовок, підзаголовок, епіграф, дві передмови, примітки, завдяки яким ми можемо говорити про паратекстуальний взаємозв'язок між усією прозовою спадщиною письменника. Завдяки усім авторіальним елементам паратексту, які

наявні у повісті «Захар Беркут», ми маємо чітку парадигму інтерпретації твору із актуалізацією паратекстуальних фрагментів.

У підрозділі 2. 2. – *«Прагматика заголовка повісті Івана Франка «Захар Беркут»* – на основі аналізу різних видань Франкового твору простежується прагматична специфіка заголовка. У повісті «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці» заголовку властива описова прагматика, адже така назва проспективно стосовно цілого тексту виконує тематичну функцію (номінація – ця книга про Захара Беркута) та рематичну (предикація – ця книга є зображенням образу громадського життя Карпатської Русі в XIII віці). Аналізований заголовок, виконуючи описову функцію, передусім називає головного героя Захара Беркута, а підзаголовок виокремлює наскрізний образ тексту, тим самим вказуючи час дії художнього твору. Заголовок І. Франка як формально (графічно) виділений елемент структури тексту щодо твору займає функціонально закріплену позицію. Розташування назви перед і над текстом сприяє тому, що вона виступає порогом та межею одночасно.

Серед класифікаційних ознак текстових видань особливе місце займає цільове призначення і адресат читача, які дають змогу окреслити чотири типи видань цього твору: першовидання; академічні (науково-популярні); суспільні (масові); шкільні (бібліотека школяра).

Прижиттєвим виданням властиві усі паратекстуальні складові заголовкового комплексу, і навіть більше, адже у трьох із них зазначався автор твору, який виступав у ролі орієнтира для потенційного реципієнта. Щодо академічних видань творів художньої літератури, то вони характеризуються найповнішим вмістом творчого доробку письменника, точністю самого тексту, ретельно розробленим паратекстуальним апаратом. Безперечно, такі видання подаються у вигляді повної чи академічної збірки творів, що містять завершені та незавершені праці, уривки, нариси, листи, щоденники тощо. Так і в нашому випадку, проаналізувавши понад 13 науково-популярних видань, зауважуємо, що цьому типу книг властивий змістовий паратекстуальний комплекс, то оскільки в усіх україно- та російськомовних виданнях зазначався автор твору, його заголовок і підзаголовок.

Однією із важливих інтенцій суспільної літератури є те, що вона покликана задовольняти потреби читачів, знайомити їх з найбільш значущими художніми творами письменників-класиків та сучасників. Сюди входять окремі видання літературно-художніх творів, збірки, альманахи, вибрані твори. Говорячи про суспільний тип видань (у нашому активі є понад 24 різні видання Франкового твору, починаючи з 1924 року), варто зауважити, що для них помітна певна тенденція. Оскільки ці книги розраховані на досить широке коло читачів, тобто на пересічного реципієнта, то видавці часто, крім назви твору, додають ще й визначення його жанру.

У шкільних виданнях заголовковий комплекс часто супроводжується малюнками, які допомагають читачеві змалювати ті чи інші образи. На жаль, майже половині проаналізованих

книг властивий значно «бідніший» паратекстуальний заголовок. Ще одна деталь – майже повна відсутність такого паратекстуального елементу заголовкового комплексу (подається видавцями), як визначення жанру твору. Констатуємо, що лише у 20% видань дитячої літератури було зазначено, що це повість і тільки у 10% – що історична повість.

Заголовок «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці» – стає центром спричинення рівноправних зв'язків у художньому творі. У такому випадку численні зчеплення, якими наповнюється назва І. Франка у процесі читання тексту, змінюють семантичну структуру сприйняття самого заголовка, завдяки чому відбувається нарощення смислу заголовкової конструкції. В аналізованому творі заголовки в усіх типах видань по-різному стосуються категорії проспекції та ретроспекції, створюючи тим самим варіативні відносини з художнім текстом та його заголовком. Так, назва «Захар Беркут» здебільшого активізує прямі взаємини, повідомляючи ім'я головного героя, а підзаголовок у розгорнутому для читача вигляді репрезентує композицію твору.

Підрозділі 2. 3. *«Функціональне навантаження епіграфа у творі Франка»*. За допомогою епіграфа І. Франко поєднує свій твір і заголовок із зовнішнім світом, відкриває основну межу тексту для проникнення мовних, літературних впливів різних напрямів й епох, тим самим наповнюючи та розкриваючи його внутрішній світ.

Оскільки у композиційну структуру повісті І. Франко включив лише один епіграф, то це дає змогу говорити про його вагоме семантично-прагматичне навантаження стосовно твору. Цілком очевидно, що цей елемент паратексту несе в собі певне «ядро» історичної повісті, тим самим доповнюючи її заголовок і підзаголовок. Епіграф виконує змістово-фактуальну функцію, коментуючи, пояснюючи та підтверджуючи не сам текст, а перш за все назву, відображаючи при цьому паратекстуальний взаємозв'язок між епіграфом і заголовковим комплексом. У досліджуваному творі, епіграф готує читача до того, про що оповідатиметься у повісті: «дела давно минувших дней и старины глубокой» (О.Пушкін).

Варто зауважити, що епіграф це «своє – чуже» слово, з одного боку, він інтегрований у твір Франка, а з іншого – чітко відокремлений від авторського слова як справді сторонній елемент, він наче експліцитна цитата, яка зберігає зв'язок зі своїм джерелом.

Епіграф – незавершений фрагмент тексту, який містить певний «доконаний» смисл і функціонує як відносно самостійне висловлювання. Він входить в авторський текст як особлива, нерівноправна автору позиція, і саме тому цей складник виділяється окремо. Епіграф у Франка розташований перед текстом повісті, що свідчить про його вплив на формування світогляду читача: весь твір базується на використанні епіграфа, який співвідноситься із вираженою у ньому композицією. Отже, епіграф втілює кінцевий задум повісті І. Франка. Цьому елементу паратексту властивий критерій близькості смислових позицій двох «я»: тексту й епіграфа, тобто «я» твору та

«я» епіграфа «звучать в унісон». Взаємозв'язки між заголовком і підзаголовком, заголовком й епіграфом настільки взаємозумовлені, що вони створюють єдиний комплекс, який орієнтує читача у літературному просторі. Саме від взаємовідношень у системі «заголовок – епіграф – текст» залежить адекватне розуміння повісті І. Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці».

Підрозділі 2. 4. *«Прагматичні аспекти передмови до «Захара Беркута»*. І. Франко глибоко розумів природу художнього твору на історичну тему. У передмові до повісті він коротко виклав теорію жанру. Автор не ототожнював поняття історичної і художньої правди. Історична правда вимагає ретельного добору подій, фактів і правильного їх трактування. Письменникові ж потрібне насамперед художнє бачення історії, її творче осмислення.

У передмові до повісті автор також зауважив, що «скупий історичний скелет» він дозволив собі доповнювати «поетичною фікцією» (художнім домислом). В історичній повісті всі головні персонажі не історичні, а, як стверджував сам автор, є витвором художньої фантазії. Але це ніскільки не шкодило історизму твору, не суперечило його художній правді.

Зважаючи на розміщення передмов, ми встановили, що у першоджерелі автор подавав їх перед епіграфом повісті, тим самим позначивши своєрідну відправну точку читання для реципієнта. Проте в декількох пізніших україномовних виданнях передмова розміщена в кінці книги (найчастіше у примітках), що засвідчує її підсумковий, а не прогнозуючий характер у сприйнятті читачем. Виявлено також випадки розміщення тексту передмови у вступній статті або ж в іншій післямові. Тут вагомий статус передмови як «порогу чи ганку» до твору вже втрачається саме через невідповідну локацію щодо авторського задуму повісті.

Подаючи передмову перед повістю, автор налаштовує читача на правильну інтерпретацію, тим самим готуючи його до сприйняття художнього твору, налаштовує читацьку аудиторію на стиль розповіді, змальовуючи героїв й обстановку. Тому вивчення передмови як складового елемента теорії паратекстуальності сприяє кращому розумінню й осмисленню синтагматичних, парадигматичних й прагматичних відносин всередині повісті.

Підрозділ 2. 5. *«Вступна стаття до твору і її функції»*. Вивчення паратекстуальності як передмов, так і вступних статей окремо взятого видання «Захара Беркута» допомагає розширити уявлення щодо значення книги, книжковості в житті суспільства, простежити зміни в часі стосовно книги загалом тощо.

Аналіз паратекстуальних структур вступних статей до різних видань «Захара Беркута» переконує, що цей паратекстуальний елемент є найменш вживаним у парадигмі цієї історичної повісті.

Проаналізувавши вступні статті О.Білецького, Романа Горака, А.Скоця, О.Мороза, П. Й. Колесника, О.Дейча приходимо до висновку, що об'єктивна оцінка твору з точки зору

паратекстуальності повинна враховувати взаємодію постійно діючих і перемінних факторів, що впливають на неї. Саме такою є вступна стаття як один із чинників впливу.

Підрозділі 2. 6. *«Прагматика післямови до «Захара Беркута»*. Післямова за своєю метою близька до вступної статті, але відрізняється від неї тим, що розміщена за текстом книги, бо видавець не хоче впливати на читача до знайомства з творчістю автора, або вважає, що розуміння творчості письменника і його здобутків неможливе без попереднього ознайомлення з ними читачем, або ж сподівається доповнити матеріали новими і свіжими даними.

Проаналізувавши різноманітні видання «Захара Беркута», ми виявили і проінтерпретували післямови В. Г. Бойка, В. Турганова, М. Лесної. З'ясувалося, що завдання всіх післямов полягало у тому, щоб дати відповідь на ті запитання, які можуть виникнути у процесі читання, або показати значення книги в сучасному житті.

Огляд наукової літератури (Е. Баженова, М. Бахтін, І. Гальперін, Д. Шмелева та ін. .), а також аналіз паратекстуальних елементів у різних виданнях «Захара Беркута» дають змогу стверджувати, що більшості передмов та вступних статей властиві «кінцівки-зачини», а для післямов характерні «зачини-кінцівки» (терміни В. Н. Мещерякова). У цих паратекстуальних елементах автори подають завдання для прочитання твору, роблять висновки. Цим елементам паратексту також властиві різні способи міжтекстових зв'язків, тобто вступної, основної та заключної частини тексту. Аналіз паратекстуальних складників дозволив виділити спеціалізовані, вузькоспеціалізовані та змішані передмови, вступні статті та післямови.

Підрозділі 2. 7. *«Анотації та примітки до твору Франка у світлі прагматики»*. Анотацією розпочинається ознайомлення читача з виданням в цілому і з основним твором зокрема. Від того, наскільки кваліфіковано підготовлений цей елемент паратексту, багато в чому залежить ставлення реципієнта до книги.

Проаналізувавши різні анотації до повісті «Захар Беркут», ми дійшли висновку, що передусім їм притаманні такі ознаки: невеликий мікротекст, зазначення змісту книги, місця та часу описаних подій, жанрових особливостей, тематики твору, коротких відомостей про І. Франка, оскільки ця інформація допоможе читачеві підібрати потрібну літературу. Вказані паратекстуальні елементи властиві анотаціям довідкового характеру, що максимально короткі і не подають розгорнутої характеристики основного твору, це зумовлено тим, що для них характерна насамперед пошукова і комунікативна функція.

Проаналізувавши різномовні видання «Захара Беркута», ми виявили два типи приміток: авторські та редакторські. У прижиттєвих книгах І. Франко подав дві примітки, що розташовані у третьому розділі внизу сторінки. В одній з них автор вказує на той фольклорний матеріал, яким він користувався, – народний переказ про монахів київських печер, пов'язуючи його, за народною традицією, із Скитом Манявським.

Щодо редакторських приміток, то йдеться насамперед про затекстові елементи паратексту, які містять тлумачення й оцінку основного тексту, тим самим допомагаючи читачеві глибше зрозуміти його. Цей елемент паратексту характерний для всіх типів видань «Захара Беркута», окрім прижиттєвих, проте найбільш уживаний він в академічних. В залежності від об'єкта і цілей коментування розрізняють текстологічні, історико-літературні, реальні та лінгвістичні примітки. Серед них найчастіше трапляються текстологічні, що містять відомості про історію створення й вивчення повісті, пояснюють принципи текстологічної підготовки твору до друку, експлікують інформацію про історію видання, а також про прижиттєві переклади.

Важливими з-поміж інших приміток є лінгвістичні. Мета такого складника паратексту полягає у тлумаченні слів і словосполучень, які на думку редакторів, можуть бути незрозумілими для сучасного читача.

Отже, примітки, які зазвичай виступають як «сателіт тексту» (Ю. Лотман), перетворюються із метатексту (згідно класифікації Ж. Женетта) в основний текст. Вони репрезентують прагматичний аспект паратексту, який пробуджує думку читача і створює підґрунтя для численних інтерпретацій.

У **Висновках** підводяться підсумки проведеного дослідження.

1. Паратекст – важливий текстуальний комплекс твору. Він є тією контактною зоною, в якій вперше зустрічаються свідомість реципієнта із свідомістю адресанта, і від того наскільки плідною буде ця перша зустріч двох «горизонтів», залежить, чи відбудеться взагалі подальший діалог читач – автор, у якому напрямку буде рухатися читацьке сприйняття та наскільки воно буде співпадати з авторськими інтенціями. Дослідження функцій паратексту в загальній структурі твору може виявитися плідним для виявлення прихованих художніх потенцій тексту, а також у рамках аналітичного прочитання з позицій герменевтики і рецептивної естетики.

2. Одним із ключових різновидів паратексту є заголовок. Це – вагомий елемент паратексту, який тісно пов'язаний з текстом, проте не належить йому повністю. Він одним боком стикається зі світом, що перебуває за межею тексту, а іншим – з текстом, позначаючи його початок. Перебуваючи на межі двох світів, заголовок є сполучною ланкою між текстом і навколишньою дійсністю. Заголовок як елемент паратексту виконує функцію повідомлення читача про твір, у такий спосіб заохочуючи його до прочитання тексту. На основі заголовку створюється читацька настанова на розуміння конкретного тексту, задаються умови для його прочитання. Тісний зв'язок між заголовком і текстом полягає в тому, що заголовок слугує з'єднувальною ланкою між світом автора та його читачем. Отже, заголовок – це передусім ім'я твору, тобто виразний і притаманний тільки тому, а не іншому тексту показник його естетично-художньої своєрідності, його індивідуальності – особливої «фізіології» та «психології» художнього твору.

3. Аналіз епіграфа в аспекті паратекстуальної прагматики засвідчує, що його зв'язок із текстом може реалізовуватися через паратекстуальні характеристики. Мова йде про конкретизатори цього паратекстуального фрагмента, а точніше про посилання на джерело й автора, здатні брати участь в організації паратекстуального зв'язку епіграфа з текстом. Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що, вказуючи паратекстуальні конкретизатори епіграфа (повністю чи частково), можна простежити паратекстуальний його зв'язок із текстом. Епіграф покликаний визначати концепцію автора, він є цитатою, введеною в контекст твору, він експлікує тему тексту, відображає заголовок і несе інформацію для адресата.

4. Однією з базових складових паратексту є передмова. В ній об'єктивується основний зміст твору, передається його сюжет з погляду автора, подається моральне резюме. Передмова звернена до присутніх, вона втілює хвалу та посвяту впливовим, відомим людям. Основний недолік передмови полягає в тому, що вона реалізує певною мірою невірноважену і навіть хистку комунікативну ситуацію: її автор пропонує читачеві прогнозуючий коментар до зовсім незнайомого тексту.

5. У творі літератури наявність різних коментарів і приміток – це додаткові паратекстуальні елементи літературного тексту, що сприяють створенню такої комунікативно-паратекстової ситуації, яка дає змогу відповідно до авторського задуму інтерпретувати твір. Ось чому основними функціями цих компонентів паратексту є надання необхідної інформації, спрямований вплив на сприйняття твору, формування самої інтерпретації, що відповідає задуму автора. Коментарі та примітки виступають особливим типом допоміжного тексту, від якого залежить ступінь розуміння авторської ідеї й інформативності твору, що зумовлює адекватність сприйняття читачем змістово-актуальної інформації, яка міститься в ньому.

6. Дослідження прагматичних аспектів паратексту на матеріалі повісті Івана Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці» дає можливість стверджувати, що заголовок цього твору – це перша ланка прямого, проспективного зв'язку між назвою і твором. Подальший процес читання експліцитно чи імпліцитно спонукає читача ще раз звертатися до заголовка, тим самим відшукуючи взаємозв'язки між наступними частинами тексту та його композицією. Назва твору стає центральною причиною рівноправних зв'язків у художньому творі, а композиційні та смислові поєднання спрямовані стосовно заголовка. Крім того, численні зчеплення, якими наповнюється назва І. Франка у процесі читання тексту, змінюють семантичну структуру сприйняття заголовка, звідси відбувається нарощення смислу заголовкової конструкції.

7. В аспекті паратекстуальної прагматики епіграф твору «Захар Беркут» виконує роль стимулу, що провокує інтерес читача у декількох напрямках – до книги, яку він розпочинає, до інших творів цього автора і до власного джерела цитати. Взаємозв'язки між заголовком і

підзаголовком, заголовком й епіграфом настільки взаємозумовлені, що вони створюють єдиний комплекс, який орієнтує читача в літературному просторі.

8. Осмислюючи всі нюанси передмов Франка до його історичної повісті «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці» у різноманітних виданнях, ми дійшли висновку, що генезис переднього слова тісно пов'язаний з таким явищем, як паратекст. Подаючи передмову перед повістю, автор налаштовує читача на інтерпретацію, на стиль розповіді тим самим готуючи його до сприйняття художнього твору, його героїв й обстановки того часу. Отже, вивчення передмови як складового елемента теорії паратекстуальності сприяє кращому зрозумінню й осмисленню синтагматичних, парадигматичних й прагматичних відносин в середині повісті. Оцінка твору з точки зору паратекстуальності повинна враховувати взаємодію постійно діючих і змінних факторів, що впливають на неї, одним з яких є вступна стаття як чинник такого впливу.

9. Досліджуючи інші паратекстуальні елементи, ми простежили осмислення різних видів інформації на рівні окремих відрізків тексту, тобто мікротем, що співвідносяться з темою, яка створює смислову програму текстів. Констатуємо, що передмові, вступній статті, післямові характерні такі мікротеми: характеристика першоджерела (книги, твору), особистості автора, різні види парадигматизації письменника, а також історико-літературний, лінгвістичний коментар тощо. Дослідження повісті показало, що розташування мікротем вказаних складових паратексту носить індивідуальний характер, оскільки важко визначити, їхню чітку послідовність, кількість мікротем, характерних для різних статей. Отже, такі тексти містять обов'язкові та факультативні структурно-семантичні елементи, основна функція яких в окремому тексті залежить від комунікативних намірів автора.

10. Для проаналізованих анотацій до повісті І. Франка, властиві насамперед такі риси: невеликий мікротекст, передача змісту книги, місця та часу описаних подій, зазначення жанрових особливостей, тематики твору, коротких відомостей про Франка, оскільки саме ця інформація допоможе читачу підібрати літературу. Розглянуті анотації передусім довідкового характеру, бо максимально короткі й не подають розгорнутої характеристики основного твору, це зумовлено тим, що для них властива здебільшого пошукова і комунікативна функція.

11. Намір видавців надати реципієнту якнайбільше рекомендацій для повнішої та глибшої інтерпретації твору спонукає до створення приміток просвітницького характеру, оскільки саме за допомогою цього паратекстуального елемента автор не лише заповнює «лакуну контекстуальною інформацією», а й, «керуючись власними уявленнями щодо цілісності, розширює кругозір читача». Примітки, які зазвичай виступають «сателітом тексту», перетворюються із метатексту в основний текст, втілюючи прагматичний аспект паратексту, вони пробуджують думку читача і створюють підґрунтя для численних інтерпретацій.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Сокол М. О. Функції заголовка твору в ракурсі літературознавчої антропології / М. О. Сокол // *Studia Methodologica*. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – Вип. 24. – С. 245–249.
2. Сокол М. О. Комунікативні функції передмови як паратексту / М. О. Сокол // *Питання літературознавства*. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 78. – С. 312–323.
3. Сокол М. О. Примітка та коментар у системі інтертекстуальності / М. О. Сокол // *Зб. наук. праць Волинського філологічного інституту : текст і контекст*. – Луцьк : ВДУ, 2009. – Вип. 7. – С. 293–302.
4. Сокол М. О. Допоміжні елементи паратекстуальності (епітекст, перітекст): особливості структури та функціонування / М. О. Сокол // *Studia Methodologica*. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – Вип. 29. – С. 157–162.
5. Сокол М. О. Проекції мультикультуралізму у різномовних заголовках твору / М. О. Сокол // *Питання літературознавства*. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – Вип. 79. – С. 202–212.
6. Сокол М. О. Паратекстуальність передмови різномовних видань «Захара Беркута» / М. О. Сокол // *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2010. – Вип. 15. – С. 251–260.
7. Сокол М. О. Епіграф як паратекст / М. О. Сокол // *Studia Methodologica*. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – Вип. 31. – С. 115–119.

АНОТАЦІЯ

Сокол М.О. Прагматичні аспекти паратексту (на матеріалі повісті І. Франка «Захар Беркут»). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка – Тернопіль, 2011.

У дисертації вперше в українському літературознавстві здійснюється теоретико-літературне дослідження проблем літературного паратексту на матеріалі повісті Івана Франка «Захар Беркут». В роботі окреслено місце паратексту як теоретичної проблеми в сучасному літературно-критичному дискурсі; розглянуто й проаналізовано джерела, пов'язані з вивченням паратекстуальності як значущої категорії художнього тексту; узагальнено проблему прагматики паратексту; схарактеризовано різновиди паратекстуальних аспектів і досліджено їхні функції; окреслено основні елементи паратексту та простежено особливості їх інтерпретації. У дисертації досліджено прагматику паратекстуальних складових у різномовних виданнях повісті І. Франка «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці».

Ключові слова: паратекст, заголовок, епіграф, передмова, післямова, коментар, примітка, анотація, Іван Франко, «Захар Беркут».

АННОТАЦІЯ

Сокол М.О. Прагматические аспекты паратекста (на материале повести И.Франко «Захар Беркут»). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации впервые в украинском литературоведении проводится теоретико-литературное исследование проблем литературного паратекста на материале повести Ивана Франко «Захар Беркут». В работе очерчено место паратекста как теоретической проблемы в современном литературно-критическом дискурсе. Паратекст является той контактной зоной, где впервые пересекается сознание читателя с сознанием автора. Детальный анализ паратекста как зоны контакта автора и читателя дает возможность акцентировать определяющую роль, которую он играет в процессе создания смысла и влияния на реципиента.

В работе рассмотрено и проанализировано источники, связанные с изучением паратекстуальности как значимой категории художественного текста; обобщено проблему прагматики паратекста; охарактеризовано разновидности паратекстуальных аспектов и исследовано их функции; намечены основные элементы паратекста и прослежено особенности их интерпретации.

В диссертации исследовано прагматику паратекстуальных элементов в разноязычных изданиях повести Ивана Франко «Захар Беркут. Образ общественной жизни Карпатской Руси в XIII веке».

Исследование прагматических аспектов паратекста на материале повести Ивана Франко дает возможность утверждать, что заглавие этого произведения - это первое звено прямой, перспективной связи между названием и произведением.

В аспекте паратекстуальной прагматики эпиграф произведения «Захар Беркут» исполняет роль стимула, который провоцирует интерес читателя в нескольких направлениях, - к книге, которую он начинает, к другим произведениям этого автора и к собственному источнику цитаты. Взаимосвязи между заглавием и подзаголовком, заглавием и эпиграфом настолько взаимообусловлены, что они создают единый комплекс, который ориентирует читателя в литературном пространстве.

Размещая предисловие перед повестью, автор настраивает читателя на интерпретацию, на стиль рассказа тем самым готовя его к восприятию художественного произведения, его героев и обстановки того времени. Следовательно, изучение предисловия как элемента теории

паратекстуальності сприяє кращому розумінню і осмисленню синтагматических, парадигматических і прагматических відносин всередині повісті.

Анотаціям до повісті І. Франко, притаманні наступні риси: невеличкий мікротекст, передача змісту книги, місця і часу описаних подій, вказівка жанрових особливостей, тематики твору, коротких відомостей про Франка, оскільки саме ця інформація допоможе читачеві вибрати літературу. Розглянуті анотації в першу чергу довідкового характеру, тому що максимально короткі і не дають розгорнутої характеристики основного твору, це зумовлено тим, що їм притаманна пошукова і комунікативна функція.

Ключові слова: паратекст, заголовок, епіграф, передмова, післямова, коментар, примітка, анотація, Іван Франко, «Захар Беркут».

SUMMARY

Sokol M.O. Pragmatic aspects of paratext (on the material of story by Ivan Franko «Zakhar Berkut». – Manuscript.

A thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.01.06 – Theory of literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. – Ternopil, 2011.

The following dissertation first in Ukrainian literature compasses theoretical and literary research of modern paratext problem on the material of story «Zakhar Berkut». The paper outlined the place of paratext as theoretical problem in contemporary literary and critical discourse; reviewed and analyzed the sources related to the study of paratextuality as meaningful category of literary text; generalized the problem of paratext pragmatics; characterized the varieties of paratextual aspects and studied their functions; outlined main elements of paratext and traced the features of their interpretation. The dissertation explored the pragmatics of paratextual constituents in multilanguage editions of story by Ivan Franko «Zakhar Berkut. The image of public life in the Carpathian Rus XIII age».

Key words: paratext, title, epigraph, preface, epilogue, comment, note, summary, Ivan Franko, «Zakhar Berkut».

Підписано до друку 11.03.2011 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір друк. Умов. друк. арк. 0,9.
Умовн. фарб. відб. 1,0. Друк RESO.
Наклад 100 прим. Зам. № 45

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027

